

Historiek van de opleiding in sociaal werk ¹

Eugeen van Kerckhoven

*"The good we secure for ourselves is precarious and uncertain until it is secured for all of us and incorporated into our common life."*²

Jane Addams

Woelige tijden

Het professioneel maatschappelijk dienstbetoon en de eerste opleidingen voor sociaal werk ontstonden eind negentiende, begin twintigste eeuw in woelige tijden. Allerhande technologische veranderingen³ en grote maatschappelijke spanningen kenmerkten deze zogenaamde 'belle époque'.

Een toenemende industrialisering en de toenmalige transport- en communicatierevolutie zorgden aanvankelijk voor een ongebreideld vooruitgangsoptimisme. De wereldtentoonstelling van 1889 in Parijs vatte, honderd jaar na de Franse Revolutie, de technische vooruitgang samen in de Eiffeltoren, een metalen onding en tegelijkertijd een 'staaltje' van menselijk vernuft. Die dubbelheid tekende ook het einde van de negentiende eeuw. Een heel groot deel van de Europese bevolking bleef verstoken van "*liberté, égalité et fraternité*", van de vooruitgang en de toenemende rijkdom die de elite wél kende.⁴ Plattelandsvlucht, moderne oorlogsvoering, wijdverspreide armoede, hongersnoden en epidemieën⁵, uitsluiting en vervolging van sommige religieuze en etnische minderheden tekenden deze periode. Daarom emigreerden tussen 1860 en 1914 meer dan 52 miljoen Europeanen⁶ naar een bestemming overzee. Honderdvijftigduizend waren Belgen. Drie vierde van de immigranten reisde vanuit Europese havens naar Noord-Amerika⁷, opeengepakt in het ruim van de eerste transatlantische stoomschepen. Het beruchtste schip werd de Titanic. Dit verging tijdens de eerste reis. Van de 329 rijke passagiers in eerste klasse overleefde 60,5% de ramp. In derde klasse zaten 710 migranten. Hiervan overleefde 24,5%. Vaak dwaalden de landverhuizers vooraf, in barre omstandigheden, gedurende weken of maanden door allerlei landen. Aan de Europese grenzen krioelde het van de mensensmokkelaars. De doorgangslanden noch het nieuwe vaderland verwelkomden de vreemdelingen met open armen. In diezelfde periode kende de wereld tweeënveertig oorlogen. In vijftien ervan was minstens één Europees land betrokken. De tweeënveertigste oorlog was de eerste wereldoorlog, de meest dodelijke.

De vele maatschappelijke problemen brachten tegelijkertijd de opmars van de vrouwenbeweging, van het socialisme en het anarchisme.⁸ Eisen voor algemeen stemrecht, voor een hoger loon en voor een betere bescherming van werknemers bij ziekte, werkloosheid of op hun oude dag, verspreidden zich over de geïndustrialiseerde landen. De betere bescherming van kinderen gaf de eerste boost aan het professioneel sociaal werk.⁹

Afbeelding 1 De landverhuizers, Eugène Laermans, 1896

Bommen en granaten

Niet alleen tijdens de vele oorlogen werd met messen gezwaaid, klonken schoten of ontploften granaten. Aanvankelijk was de anarchistische beweging niet gewelddadig. Het sociaal anarchisme wilde een nieuwe en emanciperende sociale orde waarbij het centrale staatsgezag werd afgeschaft met als doel de samenleving te vermenschelijken. Een kleinere groep geloofde echter dat terreur, *'de propaganda van de daad'*, noodzakelijk was en de opstand van het volk zou aanwakken. Tientallen mislukte en vooral gelukke aanslagen deden de wereld op zijn grondvesten daveren. Gezagsdragers waren de eerste doelwitten. Er werden zeven staatshoofden door anarchisten omgebracht: President Carnot van Frankrijk (1894), Minister-president Canovas van Spanje (1897), keizerin Sisi van Oostenrijk-Hongarije (1898), Koning Umberto van Italië (1900), president McKinley van de Verenigde Staten (1901) en opnieuw in Spanje, minister-president Canalejas (1912). Al in 1881 was Tsaar Alexander II van Rusland omgekomen na een zesde moordpoging. Een bomaanslag op zijn opvolger, Tsaar Alexander III, mislukte (1887). Vijf revolutionaire studenten werden opgehangen, onder wie hun leider, Alexander Oeljanov. De jongere broer van Alexander, Wladimir Iljitsj Oeljanov, veranderde later zijn naam in Lenin. Hij werd Marxist en zwoer wraak. In 1917 brak onder zijn leiding de Russische revolutie uit.¹⁰ Tussen 1896 en 1918 werden nog twaalf staatshoofden of regeringsleiders vermoord¹¹. Deze aanslagen werden uiteindelijk niet toegeschreven aan anarchisten maar vooral aan republikeinen en nationalist. De moord op troonsopvolger Frans-Ferdinand van Oostenrijk en zijn vrouw in Sarajevo in juni 1914 door de Servische nationalist Gavrilo Princip vormde de directe aanleiding tot de eerste wereldoorlog. En in juli 1918 tenslotte werd tsaar Nicolas II met zijn familie, op het einde van de oorlog, omgebracht in opdracht van Lenin namens de opperste sovjet. In geen andere beperkte periode van de gekende geschiedenis werden zoveel staatshoofden of regeringsleiders vermoord, in totaal 19. Bovendien werden er ook zeven afgezet, vooral als gevolg van de eerste wereldoorlog.¹²

Politiemensen, rechters en parlementairen waren eveneens geëerde doelen van anarchisten. Gewone burgers werden echter evenmin gespaard. In 1893 gooide een anarchist een pan gevuld met springstof en spijkers in het Franse Parlement van het balkon naar beneden, vooral toehoorders werden geraakt. Nog in 1893 ontploften twee bommen in de opera van Barcelona: tweeëntwintig doden en vijftig ernstig gewonden. In Parijs explodeerde in het bekende Café Terminus eveneens een bom tussen vreedzame, naamloze burgers die op de trein wachtten. Een Belgische anarchist, Jean Pauwels, pleegde zelfs drie bomaanslagen tegen burgers in Parijs en kwam zelf om het leven bij de derde aanslag aan de ingang van een kerk. In Barcelona werd een bom gegooid naar een processie: elf doden, veertig gewonden... Alleen al in Frankrijk en vooral in Marseille, Lyon en Parijs, vonden tussen 1881 en 1911 drieenvijftig aanslagen plaats die toegeschreven werden aan anarchisten.^{13 14} België kende in tussen 1892 en 1909 elf anarchistische aanslagen met vooral materiële schade maar ook vijf dodelijke slachtoffers. Bijna stond Leopold II op deze dodenlijst. In 1902 ont-snapte hij nipt aan een aanslag door een Italiaanse anarchist.

*"Steeds duidelijker trad de haat aan het licht die in de onderste lagen van de maatschappij tegen de geordende samenleving gloeide".*¹⁵ De paniek was groot in vele Europese steden. Parijs werd verlamd door schrik schreef Le Figaro. Er werden massale klopjachten georganiseerd. Duizenden geradicaliseerde anarchisten of vermeende radicalen verdwenen in kerkers en strafkampen of werden verbannen. Een minderheid kwam op het schavot terecht. Niet zelden werden terechtgestelde anarchisten in brede kringen als martelaars bestempeld. Aanvankelijk regende het veiligheidsmaatregelen.¹⁶ Het propageren van anarchisme werd verboden, anarchistische café's werden gesloten en het asielrecht werd afgevoerd in verschillende Europese Staten. Politie- en inlichtingendiensten werden versterkt. Militairen patrouilleerden in de straten van de grote steden. Grenzen en internationaal vervoer werden extra gecontroleerd. In Frankrijk konden verdachten en sympathisanten preventief opgesloten worden en indirecte provocatie werd strafbaar. *"Door de repressie gingen hele bevolkingsgroepen zich nog meer uitgesloten en gestigmatiseerd voelen"* aldus Marc Reynebeau. Enkel België, Zwitserland en Groot-Brittannië weigerden tijdens een algemene veiligheidsconferentie in 1898 in Rome afstand te doen van het recht asiel aan te vragen en wilden verdachten van anarchisme niet zomaar uitleveren. *"Niet alle anarchisten zijn terroristen."*

Hoe verwerpelijk de acties van extreme anarchisten en andere revolutionairen ook waren, uiteindelijk schopten ze de samenleving een sociaal geweten. Ook de arbeidersbeweging, de Kerk en de burgerij trokken lessen uit deze woelige periode. De zogenaamde sociale kwestie¹⁷ moest aangepakt worden.

Een uitweg uit de ellende

Er was inderdaad een band tussen de armoede en het gebrek aan perspectieven bij de onderlaag van de samenleving en de arbeidersstrijd en het anarchisme. De grondlegger van het sociaal-anarchisme, de Franse filosoof Pierre-Joseph Proudhon was een vreedzame anarchist die in 1848 zelfs in het Franse Parlement verkozen werd. *"Centraal gezag leidde tot onderdrukking, ook centraal geleid socialisme"*. Deze uitspraak

leverde hem het jarenlange misprijzen van Karl Marx op. Proudhon zocht een nieuwe weg. Hij wilde een rechtvaardige samenleving gebaseerd op het mutualisme.¹⁸ De latere mutualiteiten werden ernaar genoemd en georganiseerd. Het kapitalisme en de gecentraliseerde staatsstructuren zouden geleidelijk verdwijnen. Het anarchisme was voor Proudhon de politieke vertaling van zijn economische ideeën. Mutualiteiten, vakbonden en coöperatieven, arbeidswaardebonden en de mutualistische ruilbank kregen vorm op de tekentafel van Proudhon. Europa tenslotte moest een confederatie worden van federale en confederale landen met participatieve structuren aan de basis. Het anarchisme bleef tot diep in de twintigste eeuw een belangrijke ideologie voor de arbeidersbeweging.

Eind twintiger jaren van vorige eeuw telde de anarchistische vakbond in Frankrijk nog meer dan één miljoen leden en deze in Spanje zelfs bijna twee miljoen. De vakbonden vormden voor anarcho-syndicalisten inderdaad een leerschool en actiemiddel om de anarchistische samenleving te bereiken. Ook Duitsland, Italië, Zweden, Zwitserland, Oostenrijk en de VS kenden sterke anarcho-syndicale bewegingen.¹⁹ De sociaal-democratie, het communisme, de christen-democratie, het liberalisme en kapitalisme, maar ook het fascisme verdrongen het anarchisme naar een rol in de marge van de wereldgeschiedenis. Toch versiert de A in een cirkel nog steeds muren in vele steden. Soms is de verf nog vers.²⁰

Naast deze ideologische en politieke antwoorden ontstonden er in Europa en in de Nieuwe Wereld in de tweede helft van de negentiende eeuw meer en meer organisaties die zich actief en op een professionele wijze wilden bezighouden met het bestrijden van de oorzaken en de opvang van de gevolgen van al de voornoemde ellende. Zowel de socialistische als de christelijke arbeidersbeweging²¹, de charitatieve christelijke armenzorg als de filantropische liberale armenzorg ontwikkelden allerhande initiatieven. De opkomst van de menswetenschappen versterkte deze evolutie. In de Angelsaksische landen waren vooral de Charity Organisation Society (COS) en de Settlement-beweging actief. Het meest internationaal was de beweging voor de bescherming van het kind. De COS verenigde bestuurders en vrijwilligers uit de filantropische armenzorg in het Verenigd Koninkrijk en ontwikkelde het social casework, een op individu en gezin gefocuste aanpak. De Settlement-beweging ontstond in het zog van de grote aantallen 'settlers', immigranten uit Europa die vaak als tweederangsburgers behandeld werden in de Nieuwe Wereld. Deze beweging hechtte veel belang aan groepsvorming, 'empowerment' en politieke beïnvloeding, een structurele aanpak dus. Vooral groepswerk en community development ontstonden uit deze beweging als systematische methodes in het sociaal werk. De eerste voorlopers van de professionalisering van het sociaal werk waren: de Londenaars Helen Bosanquet (1860-1926) één van de leidsters van de COS die de sociale kwestie duidelijk omschreef, Octavia Hill (1838-1912) die vanaf 1865 de sociale huisvesting en casework via huisbezoeken ontwikkelde, Arnold Toynbee (1852-1881) die 'community development' en volksonwikkeling grondvestte en de Amerikaanse Nobelprijswinnares Jane Addams (1860-1935) die in 1889 in Chicago met maatschappelijk groepswerk begon via migrantenwerk (Hull House).

Afbeelding 2 Jane Addams, Nobelprijs voor de Vrede 1931.

De eerste sociale scholen

De hoger genoemde sociale bewegingen richtten ook groepen op om ervaringen en studiewerk uit te wisselen. Bijna gelijktijdig ontstonden er in de geïndustrialiseerde landen avondlessen, zomercursussen, studiekringen, studiedagen en leergangen in sociaal werk, die enkele jaren later uitgroeiden tot de eerste sociale scholen in verschillende Europese landen en in de Verenigde Staten. In New York startte in 1898 een éénjarige opleiding voor vrijwilligers in the New York School of Philanthropy van Columbia University. Het was echter het Nederlandse taalgebied dat op wereldvlak het voortouw nam door de oprichting in 1899 van een 'Opleidingsinstelling voor Socialen Arbeid' in Amsterdam. Van bij de start werd een tweejarige voltijdse professionele opleiding aangeboden²².

In 1903 begon de Chicago School of Civics and Philanthropy met een éénjarige voltijdse opleiding. Eveneens in 1903 werd door de University of London de School for Sociology gesticht. De school nam ook de lessen over van de Britse Charity Organisation Society (COS) en verdeelde ze over twee opleidingsjaren. De universiteit van Liverpool volgde in 1904 het Londense voorbeeld. De bedoeling was

de praktijk van het sociaal werk meer wetenschappelijk te funderen. Enkele jaren later ontstonden in het Verenigd Koninkrijk ook tweejarige opleidingen voor sociaal werk buiten de universiteit, de eerste in Birmingham in 1908. Ook in New York startte in 1910 een tweejarige training om dezelfde reden. Aanvankelijk stonden de Amerikaanse scholen buiten de universiteit maar na de eerste wereldoorlog werd samenwerking

met en zelfs integratie in universiteiten de regel. Ook Berlijn, Schule für Volkshilfe (1908), Chicago (1908), Parijs, Ecole Normale Sociale (1912), volgden met opleidingsinstituten buiten de universitaire structuur. In 1918 telde Noord-Amerika al 17 scholen voor sociaal werk. De programmastructuur van toen is vandaag nog herkenbaar: menswetenschappelijke vakken, methodes, organisatie van liefdadigheid en studiebezoeken en stages...

Uiteindelijk waren de doelstellingen van de eerste sociale scholen dubbel: kaderleden vormen voor de nieuwe sociale bewegingen, en 'leiders' en 'leidsters' opleiden voor sociale werken. De toegenomen scholingsmogelijkheden versterkten ook de opkomst van de doordachte methodieken²³. Deze ontwikkelingen werden ondersteund door de explosieve groei van de menswetenschappen.

Van 8 tot 13 juli 1928 werd in Parijs de eerste internationale conferentie van sociaal werk (ICSW) gehouden. Het sociaal werk en de opleiding ervan geraakten op dertig jaar wereldwijd enorm verspreid. Dit bewees de aanwezigheid van 2.481 deelnemers uit 42 landen waaronder vertegenwoordigers van 51 scholen voor sociaal werk en vertegenwoordigers van 32 regeringen. Binnen het jaar erna werden drie organisaties boven de doopvont gehouden: the International Federation of Social Workers (IFSW, de internationale beroepsgroepering), the International Association of Schools of Social Work (IASSW)²⁴ en the International Council for Social Welfare (ICSW), een ontwikkelingsorganisatie.

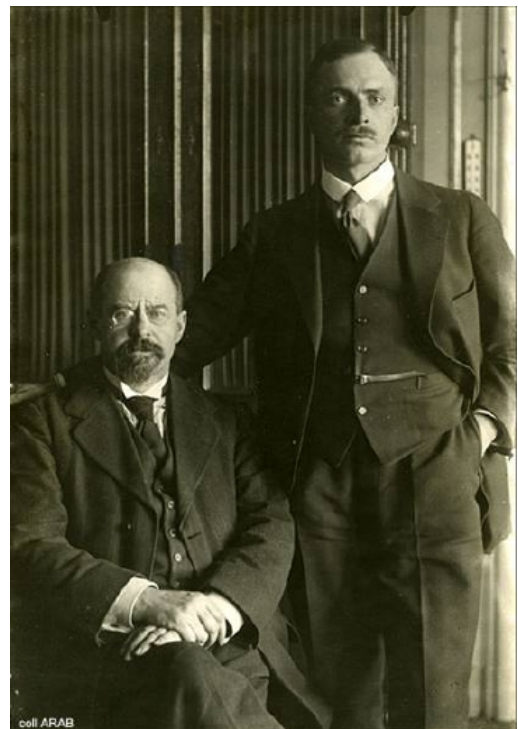
De drie organisaties bestaan nog steeds en IASSW kreeg in de loop der jaren ook een bijkomende opdeling waarbij afzonderlijk kan aangesloten worden: Afrika, Noord-Amerika, Latijns-Amerika, Azië & Oceanië en Europa met Oekraïne, Turkije en Israël. Rusland sloot aan bij Azië. In 2016 telt de IASSW 435²⁵ opleidingen voor sociaal werk als lid waaronder de elf Vlaamse bachelor opleidingen en de master in sociaal werk van Antwerpen. De Europese tak (EASSW) telt 211 leden waaronder één Waalse opleiding²⁶, opnieuw alle Vlaamse bacheloropleidingen en de masteropleidingen van Gent en Antwerpen.

De eerste scholen in België

Na de eerste wereldoorlog werd België, zoals de meeste Europese landen, geconfronteerd met grote bevoorradingsproblemen, met massa's ontheemden, vluchtelingen, weduwen en wezen, oorlogsinvaliden... De Belgische Werkliedenpartij bekleedde intussen een sterke politieke positie en wilde grondige hervormingen. Het was de toenmalige en eerste socialistische minister van Justitie, Emiel Vandervelde, die in het kader van de materiële en morele wederopvoeding van het land het initiatief nam tot de oprichting van sociale scholen. Met enkele professoren van universiteiten en leiders van sociale instellingen stichtte hij, uitdrukkelijk naar buitenlands voorbeeld, in oktober 1920 te Brussel een eerste 'Ecole Central de Service Social', een rijksschool, los van partijen en ideologieën. Zij stelde zich tot doel: "...beroepskrachten te vormen in maatschappelijk dienstbetoon, op de gebieden voeding, hygiëne en bijstand". De motivering in het verslag aan de Koning bij het koninklijk besluit van 15 oktober 1920 dat subsidiëring van de sociale scholen regelde klinkt verrassend: *"De scholen hebben tot doel te voorzien in de, tot nu toe onvoldoende en enkel empirisch gebleven voorbereiding tot de werken van hulp en onderstand. Gelukkig wordt de neiging groter om op dit gebied de maatregelen die kwaad voorkomen, te verkiezen boven die welke het trachten weer goed te maken. Maar de toepassing dezer methode eist een gespecialiseerd en ten dele deskundig personeel..."*.

Bijna gelijktijdig werd door de minister een 'Raad der Scholen voor Maatschappelijk Dienstbetoon' opgericht. Deze raad van elf leden adviseerde bij de oprichting van sociale scholen, bij de toelatingsvoorwaarden voor studenten, het programma en de examenregeling. De raad mikt op vier beroepssegmenten: propagandisten voor de bewegingen, kinderzorg, bijstand en voorzorg, vrouwenorganisaties en nijverheidsassistenten.²⁷

Het Algemeen Secretariaat der Christelijke Sociale Vrouwenwerken vormden op initiatief van Victoire Cappe en Maria Baers, en als reactie op het initiatief van minister Vandervelde, haar sinds 1916 bestaande sociale leergangen in Brussel om tot

Afbeelding 3 Emile Vandervelde en Hendrik De Man, mei 1917

een permanente Katholieke Sociale Normaalschool voor Dames en Juffrouwen, Vlaamse zowel als Franstalige. Op 15 oktober 1921 stichtten enkele liberalen in Antwerpen een tweetalige sociale school voor mannen en vrouwen. Hun voorbeeld was de school in Amsterdam. De grote socialistische voorman Hendrik De Man richtte de arbeidershogeschool op in Brussel, een Franstalige op 2 oktober 1921 en een Nederlandstalige op 2 april 1922. *“Men moest op die leeftijd zo weinig mogelijk vaste leerstof geven en daarentegen zoveel mogelijk methoden van zelfonderricht toepassen, die het mogelijk maken het gehele leven om te vormen tot een voortdurend proces van zelfopvoeding”*, aldus De Man. De mannen binnen de Christelijke Arbeidsbeweging startten met enige moeite op 1 mei 1922 met een Centrale Hogeschool voor Christene Arbeiders in Heverlee, eveneens met een Franstalige en een Nederlandstalige opleiding. Een eerste poging tot oprichting, als gevolg van de vijfde Vlaamse Sociale Week in 1912, was in 1914 gestrand door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog²⁸. Tijdens de oorlog was de Christelijke Arbeidersbeweging en vooral de vakbond zwaar achteruit gegaan en was er een nijpend tekort aan financiële middelen. Tijdens het congres van het ACV in juni 1921 werd aangedrongen op een onverwijde stichting van een school voor propagandisten *“door het brengen van de nodige opofferingen”*.

Zo kwamen in België acht scholen tot stand op twee jaar tijd. Tot in 1942 bleef het aantal tot acht beperkt. De concurrentiestrijd tussen de ideologische strekkingen en het gebruik van twee landstalen lagen aan de grondslag van deze snelle groei. De scholen hanteerden, zoals in het buitenland, twee methodische sporen: de individuele hulpverlening en de sociale actie. Hun afgestudeerden zouden terecht komen in de verschillende arbeidersbewegingen, in private charitatieve of filantropische verenigingen en in overheidsinstellingen. Die kregen via nieuwe wetten of uitvoeringsbesluiten ook mogelijkheden om gespecialiseerd personeel aan te werven, zoals eerst in 1912 in de kinderbescherming en de kinderrechtbanken, later in het Nationale Werk voor Kinderwelzijn, het Nationale Werk voor Oorlogsinvaliden, de begeleiding van de voorwaardelijke invrijheidsstellingen, de in 1925 hervormde gemeentelijke en nu genoemde Commissies voor Openbare Onderstand, de Penitentiaire Antropologische dienst enzovoort. Hulpverlening en sociale actie werden inderdaad geïnstitutionaliseerd en geprofessionaliseerd.

Het koninklijk besluit van 10 augustus 1921 regelde de organisatie en de duur van de studies, het leerprogramma en de examenregeling. De opleiding telde twee studiejaar. Vanaf 1923 werden in het eerste studiejaar 300 uur theorie en 150 uur seminaries en oefeningen opgelegd. De scholen uit de arbeidersbeweging maakten evenwel gretig gebruik van de mogelijkheid om de vrije vakken in te richten. Het aantal lessen liep in Heverlee bijvoorbeeld aanvankelijk op tot 855 en in 1925 werd het eerste jaar herleid tot 510 lessen. Vijftig studiebezoeken waren verplicht en vijf voordrachten over Kongo. Op het einde van het eerste jaar werd voor een centrale examencommissie een examen afgelegd. In het tweede jaar bestonden zeven specialisaties: kinderen, openbare en particuliere bijstand, weldadigheidsinstellingen (tehuizen), nijverheid, maatschappelijke verzekering, ambachten en neringen (vanaf 1924) en bibliotheken.²⁹ Aan elke specialisatie moesten minimaal 150 uren lestijd gewijd worden gedurende drie maanden. Daarnaast moest gedurende zes maanden een 'praktische proeftijd' gevolgd worden waarover de student een ervaringsverslag schreef. Voor de centrale jury werd een eindproef afgelegd. Bij K.B. van 15 april 1929 wordt de studieduur reeds verlengd tot drie jaar. Dit derde jaar bestond uit stage en het eindwerk.

Na de eerste wereldoorlog ontstonden verschillende vormen van technisch onderwijs onder de hoede van het ministerie waar de opleiding werd ondersteund. In 1932 werd bij K.B. een interministeriële Dienst voor Technisch Onderwijs opgericht bij het Ministerie van Openbaar Onderwijs om het versnipperde technisch onderwijs administratief te coördineren. Het technisch en eventueel wetenschappelijk toezicht evenals de subsidiëring bleef bij het inrichtende ministerie. Justitie bleef voor de sociale scholen de belangrijkste partner, maar onderwijs deelde de sociale scholen nu in op het niveau van middelbaar technisch onderwijs. Dit stemde noch overeen met het niveau van het toenmalige onderwijs in de sociale scholen, dat mede door sommige universiteitsprofessoren werd verstrekt, noch met de status die de Belgische scholen intussen in het buitenland verworven hadden. Het K.B. verzekerde evenwel de subsidiëring en de werkingskosten van de scholen en regelde de bezoldiging van de lesgevers op uniforme wijze, ook voor andere 'technische' scholen zoals sommige handels- en landbouwscholen die eveneens hoger onderwijs verstrekten. Gedeelde smarten, halve smarten dus...

In 1935 werden de studies voor de eerste keer hervormd. Justitie legde de minimale opleidingsinhoud nauwkeuriger vast en een ingangsexamen werd verplicht. Er werden nu zeven specialisaties georganiseerd in het tweede jaar: kindzorg en bijstand, beheer en bestuur van instellingen, nijverheid, arbeidsvraagstukken, volksopvoeding, bibliotheken, plattelandsvraagstukken (vanaf 1947). De stage moest uitdrukkelijk begeleid worden door de school. In het derde jaar werden geen lessen meer geprogrammeerd. De centrale examenjury werd nu voor het tweede en derde jaar verplicht. In het eerste jaar nam de school voortaan zelf examens af.

Jaren van expansie

Tussen de twee wereldoorlogen speelden de Europese sociale scholen een belangrijke rol in de internationale vereniging van sociale scholen³⁰. De Belgische Franstalige dokter René Sand was een sleutelfiguur³¹. Na de tweede wereldoorlog werd de fakkel van de internationale beweging stilaan overgenomen door de Amerikaanse scholen, onder meer omwille van hun ondertussen verworven academische status en hun snel toenemend aantal. Bovendien hadden de Verenigde Staten de oorlog gewonnen. Amerikaanse soldaten hadden niet alleen het oude continent overspoeld maar in hun voetsporen traden onder meer 'welfare'-ambtenaren, vaak getrainde sociaal werkers, om Europa, via het Marshall Plan, terug op te bouwen. De Amerikanen richtten verschillende nieuwe scholen op in Europa, meestal op universitair niveau, vooral in het Zuiden maar eveneens in de landen van de Pacific, Midden-Amerika en in Israël... Zij introduceerden na Coca-Cola, chewing gum en Rock 'n Roll, bovendien de drie methoden in het sociaal werk: social case work, social groupwork en community development.

Na de gruwelen van de oorlog begint ook in België de wederopbouw. Tot 1944 bleven in België acht scholen voor maatschappelijk dienstbetoon actief. Dan worden er op relatief korte tijd 12 nieuwe erkenningen gegeven door het Ministerie van Onderwijs³². Het merendeel van deze erkenningen betrof rijksscholen, provinciale en stedelijke scholen. De rijksscholen werden inhoudelijk ook afhankelijk van de Minister van Onderwijs en niet langer van deze van Justitie. De studierichting maatschappelijk adviseur werd opgericht binnen enkele rijksscholen en verkreeg dadelijk het niveau van hoger technisch onderwijs, A1. De richting maatschappelijk assistent bleef evenwel op niveau A2, secundair technisch onderwijs, ploeteren. De reden hiervoor zou geweest zijn dat Justitie zijn bevoegdheid over de scholen niet wilde afstaan aan Onderwijs. Officieel heette het dat er te weinig lesuren theorie werden gegeven. Het ministerie van onderwijs telde evenwel enkel de verplichte uren. De dubbele afhankelijkheid, van de ministeries van Onderwijs en van Justitie, bleef ook in de jaren nadien geregeld voor administratieve wrevel zorgen. De nieuwe expansie verhoogde vanzelfsprekend het aantal studenten en het aantal afgestudeerden.

Ondertussen was de titel van maatschappelijk assistent bij wet van 12 juni 1945 beschermd. Initiatiefneemster was senator Maria Baers, die weinig moeite had haar collega's parlementsleden van de noodzaak hiervan te overtuigen. Verschillende afgestudeerden van de eerste jaren bekleedden ondertussen belangrijke functies, onder meer in de politiek.

Tijdens de Derde Nationale Conventie van Maatschappelijk Assistenten in 1946 werd voorgesteld de studies nogmaals te hervormen. Er werd ook, voor het eerst, gepleit om de studieduur te verlengen tot vier jaar, de opleiding praktijkgericht te houden maar wetenschappelijker te oriënteren, de specialisaties te beperken tot drie, een intensievere stagebegeleiding te organiseren en de naschoolse bijscholing te erkennen.

Bij K.B. van 28 februari 1952 werden de studies inderdaad grondig hervormd. Verschillende eisen werden ingewilligd. De opleiding voor maatschappelijk assistent werd uiteindelijk ingedeeld bij het 'Hoger Technisch Onderwijs A8/A1', waarmee de praktijkgerichtheid erkend bleef, maar ook de noodzaak aan verwetenschappelijking. De algemene vakken in het eerste jaar werden bijvoorbeeld verplicht³³ versterkt met sociologie, filosofie, politieke en sociale geschiedenis, sociale geneeskunde, alsook een inleiding in maatschappelijk dienstbetoon. Het tweede jaar kreeg een gemeenschappelijke stam van 50% van de uren met strafrecht, sociaal recht, gedrags-, differentiële en sociale psychologie, psychopathologie en sociale filosofie. Hierdoor werden de specialisaties teruggedrongen. Bovendien werden die tot drie beperkt: kindbescherming, bijstand en verzorging vormde de eerste specialisatie, volksopvoeding was de tweede en maatschappelijke en economische vraagstukken vormde de derde specialisatie. Deze specialisaties werden in feite gekoppeld aan de drie (Amerikaanse) methodieken³⁴. Het programma omvatte in het eerste jaar 750 uur theorie, oefeningen en bezoeken en in het tweede jaar 450 uur theorie en methoden, plus vijf maanden stage. Het derde jaar tenslotte telde 80 uur theorie en methoden, negen maanden stage en een eindverhandeling hierover. De stagebegeleiding kon intensiever worden.

De afhankelijkheid van de twee ministeries werd behouden. Justitie bleef, via een centrale examenjury, de diploma's uitreiken. Bovendien bepaalde het K.B. dat de studierichting maatschappelijk adviseur zou afgebouwd worden tegen 1 januari 1955 om geïntegreerd te worden in de opleiding maatschappelijk dienstbetoon. De regeringswissel en een aankomende schoolstrijd verhinderden deze integratie. Bovendien verschenen de studenten van de rijksscholen niet voor de centrale examenjury na hun derde jaar en ook de programma's werden op uiteenlopende wijze ingevuld door de verschillende onderwijsnetten. De centrale examenjury werd in 1963 afgeschaft. Het K.B. van 1952 bleek uiteindelijk een zeer belangrijke vooruitgang voor de sociale scholen. Typisch Belgische politieke problemen verhinderden evenwel de volledige uitvoering ervan. Het zou nog veertig jaar duren vooraleer maatschappelijke advisering zou geïntegreerd worden.

Jaren van teleurstelling

Tien jaar later werd bij K.B. van 14 november 1962 het Hoger Technisch Onderwijs met volledig leerplan in drie graden ingedeeld. In voorbereiding op deze hervorming had de Hoge Raad voor het Onderwijs in Maatschappelijk Dienstbetoon, na verzoek van de vertegenwoordigers van de directies van sociale scholen en gesteund door vertegenwoordigers van de instellingen, van de Minister van Justitie verkregen dat het programma bij ministeriële omzendbrief van 14 augustus 1962³⁵ nog eens gevoelig werd verzwaaard tot minimum 840 uur, waarvan minstens 150 uur oefeningen en bezoeken in het eerste jaar, en 900 uur, waarvan 360 uur praktijk, in het tweede jaar. Het laatste jaar telde 960 uur, waarvan 690 uur praktijk. Met deze derde programmahervorming beoogde de Hoge Raad dat de sociale scholen opgenomen werden in de tweede graad. Directeur Mayence van het 'Institut provincial des sciences sociales appliquées' te Marcinelle schreef hierover: *"Ainsi élaboré et compte tenu à l'aménagement des horaires, le programme actuel des écoles de service social devait permettre leur reclassement au 2e degré de l'enseignement technique supérieur. Cela pourrait influencer heureusement sur les barèmes et les statuts des auxiliaires sociaux et, indirectement, sur le niveau de recrutement les candidats"*.

De teleurstelling was groot. In de derde graad werd de licentie handelswetenschappen ondergebracht, architectuur en technisch ingenieur kwamen in de tweede graad terecht en 'de rest', dus ook de sociale scholen, in de eerste graad. Dit ondanks de expliciete steun van de Minister van Justitie. Het departement onderwijs vreesde evenwel een precedent te scheppen door de sociale scholen in de tweede graad te klasseren en voerde ook aan dat een verdere herstructurering van het hoger technisch onderwijs slechts twee graden zou bewaren, een kort en een lang type. De tweede graad zou verdwijnen. Er was evenwel nog hoop. Bij koninklijk besluit konden ook afdelingen leidend tot andere titels gerangschikt worden in de tweede of derde graad. In de loop van de jaren zestig probeerden de sociale scholen dergelijke herschikking te bedingen. De dubbele binding waarbij Justitie de belangrijkste verantwoordelijkheid droeg over het sociaal hoger onderwijs, bleef echter parten spelen. Wat de sociale scholen niet lukte, gebeurde wel voor de opleidingen in bestuurswetenschappen. Bij K.B. van 29 juni 1970 werd deze afdeling, nog net voor de grote hervorming, geklasseerd in de derde graad.

Alle hoop werd nu gesteld op de herstructurering van het hoger onderwijs in een kort en een lang type, een hervorming die reeds in 1968 was aangekondigd. Zowel de scholen, de beroepsverenigingen als de studenten drongen aan op een verlenging van de studieduur tot vier jaar. De studenten trokken zelfs de straat op. Ze stakten en betoogden. Mei 1968 lag nog vers in het geheugen van de politici. Toen de examens naderden verstilden de protesten. Net voor het parlementaire zomerreces van het Parlement werd de nieuwe wet goedgekeurd. Hoewel men het dus opnieuw anders gehoopt en verwacht had, bepaalde art. 4 van de wet van 7 juli 1970: *"de inrichting en afdelingen van het hoger technisch onderwijs die overeenkomstig het Koninklijk Besluit van 14 november 1962 gerangschikt zijn in de eerste graad, worden in toepassing van onderhavige wet gerangschikt in het hoger onderwijs van het korte type"*. Kamerlid Van Herreweghe trok aan de noodrem en poogde, via een amendement bij de bespreking van het wetsontwerp, de opleiding voor maatschappelijk assistenten alsnog geklasseerd te krijgen in de tweede graad. De toenmalige minister van Nationale Opvoeding kon hem echter overtuigen zijn amendement in te trekken en minister Vermeylen verklaarde zelf letterlijk in de Senaat: *"Ik herhaal dat dit een kaderwet is, die niet door Koninklijke Besluiten zal aangevuld moeten worden, maar door specifieke wetten, onder meer betreffende de technisch ingenieurs, de architecten en de maatschappelijk assistenten"*³⁶. De wet regelde immers dat, naast het universitair onderwijs, in elk van de zeven categorieën van het hoger onderwijs een kort en een lang type konden bestaan. De twee volgende decennia werden inderdaad enkele afdelingen van het korte naar et lange type overgeheveld en werden twee nieuwe opleidingen, nautische wetenschappen en landmeten, in het lange type erkend. Het sociaal hoger onderwijs, de paramedische en pedagogische opleidingen bleven in de kou staan. De witte woede en de problemen in het onderwijs bewezen jaren later dat de achterstelling van deze sectoren zich op verscheidene terreinen manifesteerde.

Vanaf 1 oktober 1970 (K.B. 17 december 1970) werd de volledige bevoegdheid over de opleiding van maatschappelijk assistenten eindelijk overgedragen van Justitie naar Nationale Opvoeding. Pas bij K.B. van 14 februari 1979 tot oprichting van de Hoge Raden, krijgt het sociaal hoger onderwijs een echte adviserende bevoegdheid t.a.v. het Ministerie van Onderwijs. De bevoegdheid van Justitie verdween reeds negen jaar eerder en slechts vanaf 1979 konden de sociale scholen rechtsreeks advies geven aan de Minister van Onderwijs, blijkbaar te laat... Het eerste advies van deze nieuw opgerichte Hoge Raad dateerde van 9 maart 1979. Het betrof het programma en betekende opnieuw een verzwaring van het theoretische gedeelte: in het eerste jaar minimum 900 uur les, waarvan 150 uur oefeningen. In het tweede jaar 960 uur, waarvan 360 uur praktijk en in het derde jaar: 960 uur, waarvan 555 uur praktijk.

Niet alles was kommer en kwel tijdens de jaren van teleurstelling. Sinds het einde van de jaren zestig trokken de sociale scholen, mede door de democratisering van het hoger onderwijs een toenemend aantal studenten aan en ook de welzijnswereld kende een fikse expansie. Voor dat laatste zorgden verschillende wetten en

koninklijke besluiten. Opnieuw had Justitie het voortouw genomen vanaf 1964 met de nieuwe en voor die tijd progressieve wetten op de probatie en de jeugdbescherming. In de jaren zeventig kwam onder meer een nieuwe regelgeving voor de jongerenadviescentra, de diensten voor geestelijke gezondheidszorg, de gespecialiseerde psycho-medisch-sociale centra, de autonome centra voor maatschappelijk werk, de centra voor levens- en gezinsvragen, teleonthaal, het bestaansminimum en de O.C.M.W.'s tot stand. Het was de tijd van de alternatieve en de politiserende hulpverlening, van de radicale psychiatrie en de antipsychiatrie. Psychiatrische klinieken en instellingen voor bijzondere jeugdbijstand lagen in de vuurlinie. Wetswinkels, vluchthuizen, therapeutische gemeenschappen, freeclinics en opvangscentra voor jongeren overleefden geruime tijd zonder noemenswaardige subsidies. De ambulante welzijnssector werd sterker en verenigde zich, zij het verzuimd, in federaties en koepels. Ook het regionaal welzijnsoverleg werd gestart. Instellingen leefden niet langer op een eiland maar in een netwerk en raakten geworteld in de samenleving. Vooral de creatie van het bestaansminimum³⁷, nu het leefloon, de O.C.M.W.'s en de autonome centra voor maatschappelijk werk betekende voor het professioneel maatschappelijk werk een doorbraak.

De culturele autonomie bracht mee dat Vlaanderen een eigen minister van cultuur kreeg. Dat feit en het cultuurpact leidden tot decreten die de professionalisering aanwakkerden in de sector van het sociaal-cultureel werk. Er kwamen nieuwe initiatieven zoals de culturele centra en de vormingsinstellingen. De samenlevingsopbouw, lees het buurtwerk en de streekopbouw, kregen een nieuw élan. In diezelfde periode begin het bedrijfsleven meer aandacht te schenken aan een doortimmerd personeelsbeleid. Sociale scholen hadden het niet langer over bedrijfsmaatschappelijk werk, maar over personeelswerk. Zoals in het buitenland speelden maatschappelijk werkers in deze expansie van het sociaal werk een zeer belangrijke rol.

Tijdens de jaren van de strijd om een hogere positionering van de studies werd de programmaherziening van 1962 geïmplementeerd. De drie professionele methodes van het sociaal werk werden centraal gesteld, vooral in het tweede jaar. Vanaf 1959 doken in documenten van de Nationale Commissie van de Schooldirecties voor het eerst benamingen op van werkerterreinen als sociaal-cultureel vormingswerk, personeelsbeleid, sociale research en syndicaal werk naast maatschappelijk werk (medisch M.W., justitieel M.W., school M.W., ...). Het derde jaar werd een jaar van de keuzes tussen ofwel een methodiek ofwel de combinatie van een methodiek en een werkerterrein. Deze werkerterreinen werden niet behouden in de ministeriële rondzendbrief. Ze kwamen wel voor in de schoolprogramma's. Het is pas in de jaren zeventig dat de opties, sinds 1995 de afstudeerrichtingen³⁸, officieel erkend werden door het Ministerie van Onderwijs.

Jaren van crisis

Het duurde tot het begin van de jaren tachtig eer ook de welzijnswereld zich duidelijk bewust werd van de gevolgen van de crisis van de verzorgingsstaat. De werkloosheid groeide spectaculair, ook onder welzijnswerkers. Armoede en sociale uitsluiting werden zichtbaarder. Het samenleven tussen allochtonen en autochtonen werd moeilijker. Solidariteit, dus de verzorgingsstaat, werd minder vanzelfsprekend. Uit de gevoelens van onveiligheid kon politieke munt geslagen worden. De kritiek wegens het gebrek aan efficiëntie en effectiviteit van het welzijnswerk zwol aan. De staat en de burger moesten de broeksriem aantrekken. Het sociaal werk keerde, onder druk van de omstandigheden, terug naar de problemen van de beginjaren van de professie: de bestrijding van kansarmoede, integratie- en samenlevingsproblemen.

Deze moeilijke periode in het welzijnswerk viel in ons land bovendien samen met de federalisering van de persoonsgebonden materies in de bijzondere wetten van 8 augustus 1980 en van 8 augustus 1988. De staatshervorming maakte het welzijns- en cultuurlandschap niet eenvoudiger. Er ontstonden nieuwe mogelijkheden, maar deze werden duidelijk geremd door territoriumstrijd over bevoegdheden, door versnippering ervan en door budgettaire moeilijkheden.

Lang werden in België, en in heel wat landen gebeurt dit nog steeds, in de opleiding sociaal werker selecties gehouden onder kandidaat-studenten. Deze inputselectie werd in de loop van de jaren tachtig in Vlaanderen volledig losgelaten. Hierdoor verzwakte ontegensprekelijk de kwaliteit van de instroom. De concurrentie tussen de sociale scholen verscherpte, het marktdenken won veld. Het aantal studenten nam eerst nog toe maar vanaf de tweede helft van de jaren tachtig stagneerde de toeloop. De directies moesten omzichtig omspringen met de beschikbare middelen en sommigen waren genoodzaakt personeelsleden te bedanken voor bewezen diensten. Vele pas afgestudeerde maatschappelijk assistenten vonden werk in een 'bijzonder tijdelijk kader', in een 'derde arbeidscircuit' of als tewerkgestelde werkloze: lang geen volwaardige job dus. Oudere werkers die bij bosjes geëngageerd waren in de jaren zestig en zeventig hadden ondertussen heel wat pluimen gelaten. Na jaren van ploeteren wilden ze het wat kalmer aan doen. In de jaren tachtig werd veel en lang gepraat en geschreven over burnout. Welzijnswerkers waren out, yuppies in. Een verhoging van de gemiddelde leeftijd in de sector, wankelende arbeidscontracten, een slappe economie, een terugtrekkende overheid, bakken kritiek over het dure en twijfelachtige welzijnswerk en een onzeker algemeen

maatschappelijk klimaat: het waren evenveel factoren om de sfeer van de crisis in de sector en de opleidingsinstituten te verzwaren. De roep om efficiëntie, effectiviteit, transparantie, kwaliteit en management zou de sociale scholen, maar ook het welzijnswerk, in het begin van de jaren negentig in een stroomversnelling brengen.

Jaren van schaalvergroting en van witte woede

Hoewel verschillende sociale scholen reeds jaren inspanningen leverden inzake al of niet erkende bijscholingen in de vorm van bijvoorbeeld een voortgezette opleiding social case work kreeg de bijscholing van maatschappelijk assistenten een nieuwe en stevige impuls door de invoering van het besluit van de Minister van Onderwijs van 6 november 1987 inzake het modulair stelsel in het onderwijs voor sociale promotie. Vier sociale scholen konden via deze reglementering een modulaire bijscholing of in bepaalde gevallen een vervangende basisopleiding aanbieden inzake maatschappelijk werk, sociaal-cultureel werk, personeelswerk en syndicaal werk.³⁹ Het bleek een schot in de roos en de scholen die een erkenning bekwamen vergrootten hun actieterrein soms aanzienlijk. Het decreet van 2 maart 1999 van het Vlaams Parlement betreffende het onderwijs voor sociale promotie bestendigde deze ontwikkeling maar legde de nadruk op de vervangende basisopleiding.

Ondertussen kende ook het aantal studenten in het volledig leerplan een ware explosie. Nooit studeerden meer studenten voor maatschappelijk assistent dan in de jaren negentig. En de werkloosheidsproblematiek droogde nagenoeg volledig op. In de tweede helft van het laatste decennium van vorige eeuw werd het beroep van maatschappelijk assistent zelfs een knelpuntberoep. Het welzijnswerk en ook het justitieel en politieel werk boemden. De Vlaamse en federale wetgever ontrolden allerlei initiatieven onder meer als gevolg van de dossiers van vermiste en vermoorde kinderen. De zaak Dutroux deed het land wankelen. Het aantal justitieassistenten bijvoorbeeld vervijfvoudigde op enkele jaren tijd.

Tegelijk gingen de jaren negentig de geschiedenis in als de periode van schaalvergroting, kwaliteitszorg, netwerkvorming, europeanisering en globalisering. Ook de welzijnssector, de gezondheidssector, het hoger onderwijs en dus de sociale scholen ontsnapten hier niet aan.

Andere Europese landen hadden, soms reeds decennia eerder, hun hoger onderwijs gerationaliseerd. In het begin van de jaren negentig bestonden er 309 sociale scholen in de Europese Unie die toen 12 lidstaten telde. Bijna 80% van de scholen was in een groter instituut opgenomen, waarvan 42% in een universiteit. Dit betekende niet dat deze laatste allemaal universitaire opleidingen waren. Een kwart evenwel kon op dat moment reeds een universitaire graad in sociaal werk verstrekken tot en met master en 13% tot en met een doctoraat in sociaal werk.

Het Vlaams decreet van 13 juli 1994 betreffende de hogescholen vormde dus geen Europees unicum maar was eerder een late roeping en zelfs een noodzaak om mee te kunnen in Europa. In elk geval werden ook in Vlaanderen de autonome sociale scholen opgenomen in een groter verband. De hogeschool kreeg voortaan een enveloppefinanciering.⁴⁰ Het keurslijf van de reglementering werd minder strak. De sociale scholen kregen, als onderdeel van een hogeschool, meer ruimte om hun onderwijs op de meest geschikte wijze te organiseren. Het ministerie bepaalde niet meer hoeveel uren aan welke inhoud moest besteed worden en met hoeveel docenten. Enkel het totaal aantal studiepunten en de vergelijking met vergelijkbare opleidingen in binnen- en buitenland was nog normerend. De bureaucratische regels vervielen dus. De hogescholen bepaalden zelf de inhoud, het aantal uren per onderdeel en de werkvormen. Deze vrijheid veroorzaakte wel een aantal inhoudelijke en methodische verschillen tussen de instellingen die opleidingen voor sociaal werk organiseerden in Vlaanderen. Bovendien kregen de hogescholen, zoals de universiteiten, in hun decreet, naast de traditionele onderwijstaken, ook opdrachten inzake posthogeschoolvorming, maatschappelijke dienstverlening en onderzoek. Hierdoor konden ze, zoals vele buitenlandse instituten, eindelijk volwaardige hogescholen worden.

De jaren negentig zullen eveneens de geschiedenis ingaan als de jaren van de witte woede. Hierdoor werden, na een lange syndicale strijd, betere arbeidsvoorwaarden in de welzijnssector en de gezondheidszorg afgedwongen.

Jaren van internationalisering en flexibilisering

Vanaf 1985 stimuleerde de Europese Commissie de uitwisseling van studenten en docenten van hogescholen en universiteiten en de samenwerking tussen hogere onderwijsinstellingen via enkele specifieke programma's zoals Erasmus of Tempus. Men wilde zo het vrije verkeer van goederen, kapitalen en, in dit geval, personen

binnen Europa bevorderen. Jaarlijks konden en kunnen tienduizenden jongeren en hun lesgevers, dank zij een Europese beurs, een langer durende buitenlandse ervaring opdoen. Ook door studenten sociaal werk werd na enige aarzeling, in toenemende mate een beroep gedaan op deze Europese programma's.

Op 25 mei 1998 pleitten de onderwijsministers van de vier grootste landen van de Unie, Frankrijk, Duitsland, Groot-Brittannië en Italië in de zogenaamde *Sorbonneverklaring* voor nog meer mobiliteit en samenwerking in het Europese Hoger Onderwijs. Er werd gekozen voor een vergelijkbaar en doorzichtig hoger onderwijssysteem in heel Europa zoals dit al langer in de Angelsaksische landen bestond. Dat systeem bestaat uit twee cycli: de traditionele 'undergraduate'- en de 'graduate'- structuur. De derde cyclus, het doctoraat⁴¹ bestond al gelijksoortig in alle landen, vaak reeds met een internationale jury en kwam dus verder niet in aanmerking voor bespreking. Aan de oorsprong van de Sorbonneverklaring lag de overtuiging dat de verscheidenheid en vooral de ondoorzichtigheid van de kwalificaties en de structuur van het hoger onderwijs de mobiliteit in Europa hinderen. Een optimaal gebruik van het menselijk en intellectueel potentieel zou hierdoor bemoeilijkt worden en verminderde de concurrentiepositie van Europa als economisch machtsblok.

De Sorbonneverklaring werd gevolgd door de *Bolognaverklaring*. Deze werd op 19 juni 1999 in de Italiaanse universiteitsstad ondertekend door 29 ministers, die alle landen vertegenwoordigden van de Europese unie en van enkele Midden- en Oost-Europese landen die toen kandidaat lid waren. De Bolognaverklaring ging concreter in op de doelstellingen van de 'European Higher Education Area' en de middelen om deze te realiseren. De ministers verbonden er zich toe deze doelstellingen te realiseren tegen het jaar 2010 en via tussentijdse ministerraden de realisaties op te volgen.

Op 30 november 2002 tenslotte volgde de *verklaring van Kopenhagen* over een gezamenlijk Europees beleid inzake het beroepsonderwijs. De Bolognaverklaring handelde immers vooral over het hoger academisch onderwijs terwijl behoefte aan een transparanter systeem van kwalificaties eveneens belangrijk was op andere niveau's. Onder meer het bedrijfsleven wilde kwalificaties kunnen (h)erkennen van formeel, informeel en niet-formeel leren.⁴² Ministers uit dertig landen ondertekenden het akkoord. Hieruit volgde in 2008 het Europese kwalificatieraamwerk waardoor de kwalificaties en benodigde competenties op acht niveau's werden gesitueerd en de uitwisselbaarheid van (beroeps)opleidingen en kwalificaties gemakkelijker werd. In 2009 keurde het Vlaams parlement de Vlaamse kwalificatiestructuur goed, eveneens in acht niveau's.⁴³

Al in 2004 stapte het Vlaamse parlement, met het flexibiliseringsdecreet, af van het studiejaarsysteem in het hoger onderwijs en werden eindelijk ook elders verworven kwalificaties (EVK) en de elders verworven competenties (EVC) 'honoreerbaar'. Elke hogeschool en universiteit diende een procedure uit te werken. *"Het onderwijs is immers niet de enige plaats waar je iets leert. Ook nascholingen, cursussen... (EVK) kunnen relevante kennis en vaardigheden bijbrengen. Professionele en andere ervaringen kunnen iemand bovendien evenveel bijbrengen als een cursus aan de hogeschool of universiteit (EVC)".*⁴⁴ Op 3 februari 2007 kreeg Judith Vanvoorden⁴⁵ als eerste een diploma bachelor in het sociaal werk van de toenmalige minister van onderwijs, Frank Vandenbroucke, zonder één examen af te leggen en enkel op basis van EVK's en EVC's.

Afbeelding 4 Judith Vanvoorden ontvangt haar diploma

Om hogere opleidingen beter te kunnen vergelijken en objectief te waarderen voerde de Europese Commissie het European Credit Transfer System (ECTS) en het diplomasupplement (DS) in. De Europese ECTS en DS labels zijn niet eenvoudig te behalen. Tussen 2009 en 2013 verwierven 97 van de ongeveer 3.300 instellingen voor hoger onderwijs in de EU het ECTS label en 329 instellingen verwierven het DS-label. In Vlaanderen behaalden enkel de UGent, de KUL en de Katholieke Hogeschool Leuven (KHL) het ECTS label.

De Europese Unie maakt er ook al jaren werk van om ook de toegang tot de verschillende beroepen Europees te regelen. De toegang tot het beroep van bijvoorbeeld artsen, verpleegkundigen en architecten werd al lang gezamenlijk geregeld op Europees niveau zodat deze in alle landen van de EU hun beroep kunnen uitoefenen. Hiervoor is een akkoord nodig tussen alle landen. Omdat Frankrijk dwars ligt is dit voor

sociale werkers nog steeds niet globaal geregeld en moeten nog bilaterale procedures gevolgd worden. Voor sommige landen als Nederland is er geen probleem maar voor andere landen, zoals Frankrijk, is de procedure voor maatschappelijk assistenten uit andere Europese landen lang, ontmoedigend en vraagt ze bijkomende investeringen in tijd, examens en geld.

Al deze Europese en Vlaamse ontwikkelingen en de derde visitatieronde inzake kwaliteitsbewaking van de opleidingen sociaal werk dwongen ook de sociale scholen in Vlaanderen ertoe om de competenties van de sociaal werker eindelijk gezamenlijk op punt te stellen. Deze werden binnen de Vlaamse Vereniging voor Sociale Scholen in juni 2009 op applaus onthaald.⁴⁶ De in 2000 (Montréal, IFSW & IASSW) algemeen aanvaarde internationale definitie van professioneel sociaal werk⁴⁷ hielp de verschillende Vlaamse partners om tot een gemeenschappelijk standpunt te komen. Het wachten is nu op een gezamenlijk Europees kader voor de bachelor en master opleidingen sociaal werk. Mogelijk kan dan ook de toegang tot het beroep eindelijk Europees geregeld worden.

In 2014 lanceerde de Vlaamse overheid de norm dat 30% van de Vlaamse studenten van het hoger onderwijs voor een periode van minimaal drie maanden in het buitenland zouden studeren. In realiteit telde Vlaanderen in 2014-2015 4.457 of 11% uitgaande studenten en 3.983 inkomende studenten. Vlaanderen, maar alle Europese landen hebben nog een lange weg af te leggen vooraleer 20% (EU-norm) of 30% (Vlaamse norm) van de hoger onderwijs studenten minstens één semester in een ander Europees land studeert.

Jaren van reorganisatie

Het hogeschooldecreet van 13 juli 1994 verplichtte de 164 Vlaamse hogescholen te fusioneren. Er ontstonden aanvankelijk 29 nieuwe hogescholen. Deze werden de twintig volgende jaren uiteindelijk herleid tot 13 hogescholen.⁴⁸ Het zijn ook dertien decreten⁴⁹ die het nieuwe hoger onderwijslandschap sinds het hogeschooldecreet vorm gaven in Vlaanderen. Zonder overdrijven kan gesteld worden dat de hogescholen en daarmee ook de opleidingen sociaal werk nu in een nagenoeg volledig veranderd Vlaams en Europees hoger onderwijslandschap functioneren.

Er waren immers niet alleen de ingrijpende fusies. De invoering van het zogenaamde structuurdecreet van 2003 bracht de bachelor-master structuur zoals in Bologna werd overeengekomen. Voor het eerst kregen universiteiten en hogescholen een gemeenschappelijke reglementering. De academische opleidingen van de hogescholen, het hoger onderwijs van het lange type (HOLT), dienden geïntegreerd te worden binnen de universiteiten. Elke hogeschool moest ook aansluiten bij één universiteit binnen één associatie. Hierdoor wilde de overheid verdere versnippering van vooral de onderzoeksmiddelen tegengaan, de integratie van het lange type (HOLT) in de universiteiten bevorderen en verbindingen mogelijk maken tussen de professionele bachelors en de universiteit.

Voor sommige opleidingsverantwoordelijken van de bachelor-opleidingen sociaal werk en van sommige faculteiten aan universiteiten⁵⁰ was het ontwerp van structuurdecreet het signaal om te trachten, eindelijk, een opleiding van het lange type, een master in sociaal werk te realiseren. In Franstalig België bestond een dergelijke master al, zowel aan één universiteit als aan twee hogescholen.⁵¹ In de EU in zijn geheel werden er, na de uitbreiding van de EU (2004-2007) tot 27 lidstaten⁵², een vijfhonderdtal bachelor-opleidingen sociaal werk geteld. Meer dan zestig percent hiervan situeerden zich binnen een instelling met een universitair statuut, de rest aan hogescholen. Van de ongeveer 200 masteropleidingen binnen de landen van de EU waren er een dertigtal aan een hogeschool en de rest aan universiteiten. De opleidingen verpleegkunde, belangrijke bondgenoten bij de machtige medische faculteiten, wilden evenzeer een bovenbouw aan de universiteit garanderen. Op voorstel van de toenmalige minister van Onderwijs, Marleen Vanderpoorten, keurde de Vlaamse regering en uiteindelijk het Vlaams Parlement het voorstel goed dat hogescholen en universiteiten vanaf het academiejaar 2004-2005 gezamenlijk nieuwe masteropleidingen konden aanbieden in verpleegkunde en vroedkunde, sociaal werk en toerisme. Na een schakelprogramma van 60 SP kunnen afgestudeerde bachelors in sociaal werk sinds 2004 een master in sociaal werk behalen. Ook andere professionele bachelors kunnen onder bepaalde voorwaarden naar een master in het sociaal werk schakelen. Academische aanverwante bachelors kunnen dat eveneens mits een voorbereidingsprogramma, deels binnen de professionele bachelor sociaal werk van een hogeschool.

Drie universiteiten, Antwerpen, Gent en Leuven organiseren nu met de hogescholen van hun associatie dergelijke master. In 2014-2015 werden samen 207 studenten in het masterjaar van de drie masteropleidingen geteld en in 2015-2016 184⁵³. Ook kunnen studenten gemakkelijker dan voorheen, naar een opleiding aan de universiteit schakelen, andere dan enkel de master in sociaal werk, in Vlaanderen naar 12 masters en in Franstalig België naar 22 opleidingen. Dit levert meestal minstens 60 SP korting op t.o.v. voorheen. Daarnaast hebben afgestudeerde sociale werkers nu toegang tot verschillende gespecialiseerde en erkende BaNaBa's

zoals in geestelijke gezondheidszorg, intercultureel management, creatieve therapie, internationale samenwerking Noord-Zuid... De studiemogelijkheden en overgangen tussen de verschillende opleidingen evolueerden op relatief korte tijd dus enorm en natuurlijk niet alleen in het sociaal werk. Toch krijgen bachelors sociaal werk vaak meer mogelijkheden dan andere bachelors. Hun brede basisopleiding garandeert talrijke schakelkansen. Ondertussen studeert een groot percentage van de afgestudeerde bachelors in sociaal werk met succes verder op BaNaBa-niveau of aan de universiteit. Ook de posthogeschool opleidingen bloeien. In 2016 kunnen aan de UCLL bijvoorbeeld 66 cursussen gevolgd worden in het interessegebied welzijn. Naast de erkende en gesubsidieerde opleidingen bestaat er inderdaad nog een waslijst aan posthogeschoolvormingen en bijscholingen waarvoor sociale werkers kunnen inschrijven.

Als gevolg van de Kopenhagenverklaring werd, zoals eerder gemeld, het onderwijs opgedeeld in acht niveaus waardoor het hoger beroepsonderwijs, het vroegere hoger onderwijs voor sociale promotie van het korte type (HOKTSP) op niveau 5 belandde. Dit HBO5 is tweejarig, modulair en erg flexibel opgebouwd en wordt verplicht georganiseerd in een samenwerkingsverband met één hogeschool. De vier afstudeerrichtingen van het sociaal werk, maatschappelijk werk, sociaal-cultureel werk, syndicaal werk (maatschappelijke advisering) en personeelswerk kunnen er van bij de aanvang afzonderlijk gevolgd worden. De afgestudeerden van HBO5 kunnen eveneens schakelen naar de professionele bachelor mits een schakelprogramma van 60 à 62 SP en dus een bachelor-diploma behalen en daardoor de beschermde titel van maatschappelijk assistent verwerven. Verschillende verantwoordelijken in het hoger onderwijs willen het schakeljaar optrekken naar 90 SP. Dit betekent dan dat het zo geroemde 'zalm-model' extra bemoeilijkt wordt. Veel studenten in HBO5 zijn volwassenen die om verschillende redenen een ander studietraject afleggen, vaak al werken, ouder zijn, van een buitenlandse afkomst, levens- en beroepservaring meebrengen in de lessen... Het zal hen moeilijker gemaakt worden om door te stromen naar een bachelor en eventueel daarna naar een master.

In het HBO5 bestaan in het sociaal-agogisch werk in 2016 10 'afdelingen': maatschappelijk werk, sociaal-cultureel werk, syndicaal werk, personeelswerk, seniorenconsulentenvorming, orthopedagogie, bibliotheekwezen en documentaire informatiekunde, agogische bijscholing orthopedagogie, tolk voor doven, assistent in de psychologie. In 2014-2015 telden deze opleidingen samen 5.899 studenten waarvan 2.044 in de vier afdelingen van het sociaal werk. In de sociaalagogische bacheloropleidingen telde het ministerie van onderwijs, eveneens in 2014-2015 15.337 diplomacontracten waarvan 6.771 in sociaal werk.

Er ontstaan meer en meer opleidingen in het sociaal werk op niveau 5 van het EQF of een vergelijkbaar niveau. Dit is het geval in Zwitserland, Finland, Engeland, Canada, de VS.... In Noord-Amerika levert dat na twee jaar een 'associate degree'⁵⁴ of een 'transfer degree' op van een 'junior' of 'community college'. Met een 'transfer degree' kunnen afgestudeerden verder studeren voor een bachelor degree in sociaal werk die normaal vier jaar opleiding vergt in de VS en drie of vier jaar in Canada. De transfer degree levert echter een belangrijke studieduurverkortening op. Vele van dergelijke junior of community colleges werken intensief samen met university colleges of werden opgenomen in een universiteit. Tenslotte bestaan ook op middelbaar niveau (3 & 4) in toenemende mate sociaal-agogische opleidingen, in Nederland bijvoorbeeld op middelbaar beroepsniveau (MBO).

Jaren van gerommel met opleidingen en afstudeerrichtingen

Tientallen jaren bleef het onderwijslandschap in Vlaanderen, zeker in het sociaal-agogisch werk, gebetonneerd. Er bestonden vier opleidingen, deze voor maatschappelijk adviseurs, opvoeders, maatschappelijk assistenten en voor psychologisch assistenten. Nu worden zes opleidingen erkend: sociaal werk, orthopedagogie, toegepaste psychologie, sociale readaptatiewetenschappen, maatschappelijke veiligheid en gezinswetenschappen.

Hogescholen en universiteiten willen hun marktaandeel verhogen of in elk geval vrijwaren. Nieuwe hippe opleidingen, afstudeerrichtingen, HBO5-opleidingen, voormalige opleidingen voor volwassenen (CVO), keuzetrajecten of gewijzigde benamingen ervan worden in de strijd gegooid. Het werkveld gaat daar wel eens in mee of is zelfs vragende partij. De overheid probeert een ongebreidelde uitdrijving tegen te gaan maar kan niet elke vernieuwing of dinosaurus uit de weg gaan. Historische en politieke afspraken, wafelijzerpolitiek en nieuwe ontwikkelingen bemoeilijken de transparantie van het opleidingslandschap, ook in het sociaal-agogisch studiegebied.

- In 1996 werd de opleiding maatschappelijk adviseur in Vlaanderen eindelijk als afstudeerrichting geïntegreerd in de opleiding sociaal werk, na veertig jaar. Eén hogeschool spreekt echter over sociaal-juridische hulpverlening en niet over maatschappelijke advisering. In Franstalig België blijft deze opleiding apart erkend.

- Eveneens in 1996 werd de opleiding psychologisch assistent een optie binnen de opleiding sociaal werk. In 2003 verdween deze optie opnieuw en werd opnieuw een zelfstandige opleiding, deze keer onder de naam toegepaste psychologie met drie afstudeerrichtingen: klinische psychologie, arbeids- en organisatiepsychologie, school- en pedagogische psychologie.
- In één hogeschool, toen KATHO en nu Vives, kwam, eveneens in 2003, omwille van politieke redenen een volledig nieuwe opleiding tot stand: maatschappelijke veiligheid.⁵⁵
- Twee al langer bestaande opleidingen voor sociale promotie, sociale readaptatiewetenschappen (SRW) en gezinswetenschappen, vroegen en verkregen een accreditatie in respectievelijk 2007 en 2011. De opleiding gezinswetenschappen van hogeschool Odisee leidt op tot 'gezinsbegeleider'. SRW was aanvankelijk een opleiding voor de begeleiding van mensen met een fysieke beperking (1958-1980). De opleiding verbreedde tot een brede welzijnsopleiding en studenten konden in het derde jaar een keuzetraject volgen: arbeids- en tewerkstellingsagogiek of vrijetijdsagogiek. Na de accreditatie moest deze unieke pluralistische opleiding aangehecht worden aan een hogeschool. Dit werd de Katholieke Hogeschool Leuven, nu UCLL, en deze hervormde de opleiding tot 'sociale readaptatiewetenschappen kinderen en jongeren' en leidt de facto op tot orthopedagoog.
- Orthopedagogie zelf kent ondertussen twee afstudeerrichtingen: algemene orthopedagogie en toegepaste jeugdcriminologie. Eén hogeschool, Odisee, heeft echter drie 'specialisaties': muzisch-agogisch begeleider, systeem- en contextgericht werken, sociale inclusie.
- In het sociaal werk in Vlaanderen bestaan de afstudeerrichtingen maatschappelijk werk, syndicaal werk, sociaal-cultureel werk, maatschappelijke advisering en personeelswerk. In Franstalig België bestaan geen afstudeerrichtingen voor de opleiding 'Bachelier Assistant Social'. Studenten kunnen wel keuzecursussen volgen en dus bepaalde accenten leggen. Daarnaast bestaan de 'Bachelier en Gestion des Ressources Humaines' en 'Conseiller Social (maatschappelijk adviseur) als aparte opleidingen.
- Karel de Grote Hogeschool startte met een keuzetraject kunst- en cultuurbemiddeling in de afstudeerrichting scw en maakte er uiteindelijk een nieuwe afstudeerrichting van.
- Arteveldehogeschool (Gent) schafte recent de afstudeerrichtingen in de opleiding sociaal werk af. De studenten worden generiek opgeleid in de beroepsrollen van de sociaal werker: werken met belanghebbenden, sociale grondrechten activeren, beleidsgericht werken, organisatiegericht werken. De student kan eigen accenten leggen in een specifiek gedeelte op 13 domeinen.⁵⁶ Dit systeem lijkt gedeeltelijk op het opleidingsprogramma van sommige opleidingen sociaal werk in Franstalig België en ook in Duitsland. De beroepsrollen worden evenwel niet op dezelfde manier benoemd en ook de keuzedomeinen verschillen.

Afstudeerrichtingen of specialisaties bestaan in andere landen in de bachelor sociaal werk niet of nauwelijks. Studenten kunnen dikwijls wel gedeeltelijk een keuzetraject volgen of zelf samenstellen en natuurlijk kunnen de stages binnen verschillende sectoren gebeuren. Er bestaan soms wel afzonderlijke opleidingen die in Vlaanderen een plaats kregen als afstudeerrichting. Sociale readaptatiewetenschappen en gezinswetenschappen zijn evenwel redelijk unieke benamingen in het Europees sociaal-agogisch studielandschap.

In de master in sociaal werk daarentegen bestaan vaak wél verschillende specialisaties of keuzetrajecten, vooral in Angelsaksische landen, bijvoorbeeld: clinical social work, social administration, social policy, groupwork, youth work en community development, macro social work (community organization), special education...

In de meeste Duitstalige landen werden de eerder afzonderlijke opleidingen 'sozialarbeit' en 'sozialpädagogik' samengebracht in één bachelor n.a.v. het Bolognaproces. De Duitstalige hogescholen⁵⁷ konden als gevolg van het Bolognaproces ook masters inrichten en kunnen doctoraal programma's begeleiden. De graad van doctor kan evenwel alleen door een partneruniversiteit toegekend worden. Deze masters kennen wel specialisaties of keuzemogelijkheden maar verschillen per land. Klinisch sociaal werk, sociaal pedagogisch werk, (intercultureel conflict)management in sociaal werk, kinder- en jeugdwerk of kindbescherming... zijn keuzemogelijkheden en vooral afzonderlijke masters. Het aantal studiepunten van de bachelor schommelt in Duitstalige landen tussen 180 en 240 en deze van de master tussen 60 en 90 SP.

In Nederland veranderden de opleidingen aan de hogeschool de laatste jaren ingrijpend. De bachelor opleiding kent 240 SP en verschillende hogescholen richten ook een (professionele) master in sociaal werk in van 60 SP.⁵⁸ De Nederlandse hogescholen kunnen geen doctoraten begeleiden. De opleidingen kennen geen afstudeerrichtingen. Aanvankelijk bestonden er in het sociaal-agogisch werk, zij het niet in elke hogeschool, bachelors in: human resources management (HRM), toegepaste psychologie (TP), culturele en maatschappelijke vorming (CMV), sociaaljuridische dienstverlening (SJD), sociaalpedagogische hulpverlening (SPH), maatschappelijk werk en dienstverlening (MWD), pedagogiek (P) en tenslotte in creatieve therapie (CT). Eerst werd HRM overgeheveld naar het 'economische gebied' en SJD naar het gebied 'recht'. Nu gebruiken sommige hogescholen opnieuw andere gebiedsindelingen. Verschillende hogescholen versmolten recent MWD en SPH en pedagogiek tot één bachelor, 'social work'.⁵⁹

De jaren die komen

Voor de laatste vijfendertig jaar werden in Europa veel bestaande hogere beroepsopleidingen, ook deze in sociaal werk universitair. Nieuwe opleidingen in sociaal werk, bachelors zowel als masters, ontwikkelden zich aan universiteiten, onder meer in Oost en Centraal Europa. In het Verenigd Koninkrijk werden alle 'polytechnics' (hogescholen) al in 1992 'universities' en integreerden onder meer de opleidingen SW automatisch in het universitaire systeem. Er startten nadien ook meer masters in social work en social policy. In Franstalig België, Nederland en de meeste Duitstalige landen⁶⁰ daarentegen kregen hogescholen, als gevolg van het Bologna-proces, de bevoegdheid om masters in te leggen, o.a. in sociaal werk en HRM⁶¹. Buiten Europa worden bachelors en masters in het sociaal werk, hoewel ze veelal beroepsgericht⁶² zijn, nagenoeg uitsluitend aan universiteiten opgeleid.⁶³ Maar ook in de landen met een meerledig systeem⁶⁴ zoals België, Frankrijk, de Duitstalige landen, Zweden, Griekenland, Finland en Nederland *zullen hogescholen en universiteiten verder naar elkaar toegroeien*. Alleen al de onderzoekscomponent maakt dit noodzakelijk. De Vlaamse decreetgever liet bovendien toe dat de term hogeschool vertaald werd als 'university college'. Dit gebeurde ook in Zweden. In Duitstalige landen, Griekenland en Nederland wordt over 'University of Applied Sciences' gesproken.⁶⁵ *'Nomen est omen'*: de naam is een voorteken.

De hervormingen van het hoger onderwijs in Vlaanderen waren en blijven ingrijpend. Als gevolg hiervan, maar ook als gevolg van ontwikkelingen in het werkveld, studeren heel wat Vlaamse bachelors in sociaal werk tegenwoordig verder en behalen een master en/of een BaNaBa of MaNaMa. Stilaan volgen de eerste doctorandi. De *facto verlengt de studieduur voor velen*⁶⁶ en *specialiseren studenten zich* in een bepaald terrein, een bepaalde methode...

De verder schrijdende internationalisering van het hoger onderwijs, van de arbeidsmarkt en van het wetenschappelijk onderzoek zullen de opleidingen sociaal werk en de beroepsbeoefenaars ertoe dwingen om de *opleidingen onderling verder op elkaar af te stemmen*. Het uitwerken van een Europees beroepsprofiel is hierbij cruciaal. Ook moeten nog obstakels opgeruimd worden om de beroepsuitoefening van sociale werkers in sommige landen toegankelijker te maken. Anderzijds zullen bachelors en masters in sociaal werk in toenemende mate in internationale organisaties en geglobaliseerde ondernemingen een job vinden waar dergelijke obstakels meestal niet bestaan.

Het *verder wetenschappelijk onderbouwen van opleiding en beroep* is eveneens een trend. Hoe belangrijk intuïtieve en ervaringskennis ook is in het sociaal werk, de voortdurende ontwikkeling van expliciete kennis via wetenschappelijk onderzoek is noodzakelijk om effectief te kunnen handelen. Het toenemend wetenschappelijk en toegepast wetenschappelijk onderzoek binnen de opleidingen sociaal werk onderlijnt deze ontwikkeling.

Het hoger onderwijs geraakt meer en meer geliberaliseerd, geglobaliseerd en 'vermarkt', vooral in landen met een Angelsaksische traditie. De kenniseconomie lijft de universiteiten en hogescholen in als verhandelbaar goed. En daarvoor moet betaald worden, steeds meer. Diploma's en kennis worden koopwaar. Een afgestudeerde kan immers zijn diploma ten gelde maken. Mede daardoor verhoogden de inschrijvingsgelden in sommige landen spectaculair.⁶⁷ Andere landen zoals Duitstalige en Scandinavische landen willen zeer bewust gratis hoger onderwijs organiseren maar zijn duidelijk in de minderheid. Ook streven meer en meer studenten naar een CV waaruit blijkt dat ze een tijd in het buitenland studeerden bij voorkeur aan een gerenommeerd instituut. Hoe hoger op de wereldranglijst, hoe beter.⁶⁸ Ook dat kost (extra) geld. Buitenlandse studenten vormen een steeds belangrijker bron van inkomsten, ook omdat hun inschrijvingsgelden hoger mogen zijn dan voor studenten uit het eigen land.⁶⁹ In Manchester bijvoorbeeld telden de verschillende instellingen voor hoger onderwijs in 2015 113.000 studenten waarvan meer dan 10% vreemde studenten en daarvan bijna 40% Chinezen. Schulden maken om hoger onderwijs te kunnen volgen wordt voor zeer velen in de wereld de regel. Maar meer dan 40% van de ontleners betaalt niets terug (UK, VS).⁷⁰ De studielening bubbel wenkt.

Sociaal werk deinde in de twintigste eeuw uit over de hele wereld en vindt ondertussen een onmisbare plaats in vele sectoren van de samenleving. De wortels van het sociaal werk vinden we echter in de armoede, ongelijkheid en het uiterst onzekere bestaan dat onder meer migranten ervoeren op het einde van de negentiende eeuw. De vergelijkingen met honderd jaar geleden dringen zich op. Opnieuw beleven we een periode in de geschiedenis dat miljoenen op de dool zijn en dat *sociaal werk meer dan nodig* is om nieuwkomers te integreren, de maatschappelijke spanningen werkelijk op te lossen en de waardigheid van velen aan de onderkant van de samenleving te helpen herstellen. De haat die in sommige lagen van de maatschappij gloeit wordt inderdaad steeds duidelijker, opnieuw. De Westerse samenleving vertegenwoordigt voor de jihadi's van vandaag wat de 'Etat Bourgeois' was voor de anarchisten toen.⁷¹ Ook deze keer zal een veiligheids- en uitsluitingsdiscours niet volstaan om het tij te keren. De nieuwe sociale kwestie⁷² vraagt een nieuw model van sociale bescherming, ook voor vluchtelingen en ook in de landen waar de opkomende lente gebroken werd in een alles verslindende burgeroorlog. *"De nieuwe revolutie zal zich richten tegen het onrecht dat sommige mensen volkomen toevallig in arme landen geboren worden en andere in rijke. En die revolutie zal zich deze eeuw af-*

spelen”.⁷³

“Het goede dat we voor onszelf reserveren is delicaat en onzeker tot ieder van ons ervan kan genieten en het in ieders gewone leven opgenomen werd.” (Jane ADDAMS)

Afbeelding 5 IASSW Seoul, juni 2016

Bibliografie

- BRAUNS, H.-J. (1986). *Social work Education in Europe*. Eigenverlag D.V.O.P.F.
- BENS, A., VAN KERCKHOVEN, E. e.a. (2009) *Evaluation du cursus: Bachelier Assistant Social, Rapport Transversal*. Bruxelles. AEQES, Ministère de la Communauté Française.
- DELBEKE, L. (1982). *De centrale hogeschool voor Christelijke Arbeiders, 1922-1944*. KULeuven, eindverhandeling: Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.
- COENEN, M.T. (2013). *La formation des travailleurs sociaux, une histoire d'école*. Bruxelles. CARHOP.
- COOLSAET, R. (2004). *Au temps du terrorisme anarchiste*. Le Monde diplomatique. Paris.
- EVERAERT, P. (1997). *De Sociale Hogeschool Heverlee en de K.H.L. De Gids op Maatschappelijk Gebied, 715-720*.
- K.V.M.W. (1995). *Markante episoden uit vijftig jaar geschiedenis van de sociale hogeschool 1944-1964*. Gent .
- KEYMOLEN, D. (1997). *Terugblik op de beginjaren Centrale Hogeschool voor Christene Arbeiders*. De Gids op Maatschappelijk Gebied, 603-620.
- MANFREDONIA, G. (2001). *L'anarchisme en Europe*, Presses Universitaires de France.
- MAYENCE, S. (1964). *Le service social en Belgique*. Bruxelles: U.L.B., institut de Sociologie.
- MESSIAEN, R. (1966). *Enkele aspecten uit de evolutie van het onderwijs voor maatschappelijk dienstbetoon*. Gent: R.U.G., Faculteit Rechten.
- REYNEBEAU, M. (2016). *Drie keer schieten op de koning*. De Standaard. 2 april 2016.
- SPITAELS, R. (1983). *De actuele opleiding voor maatschappelijk assistenten, in het bijzonder in de Vlaamse Gemeenschap*. Gent: R.U.G., Faculteit Rechten.

TUCHMAN, B., (1985). *De Trotse Toren. Een portret van de wereld in de jaren 1890-1914*, Elsevier Amsterdam-Brussel.

VAN DER LANS, J., VERZELEN, W. e.a. (2016) <http://www.canonsociaalwerk.be>

VAN KERCKHOVEN, E. (1998). *Geboeid in Beweging. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 803-818.

VAN KERCKHOVEN, E. (1991). *Sociaal Hoger Onderwijs in Europa*. Onuitgegeven SSH.

VAN SEVEREN, L. (1974). *De scholen voor maatschappelijk werk in Vlaams België en Nederland*. Leuven: K.U.Leuven, faculteit Psychologische en Pedagogische Wetenschappen.

---

¹ Dit is een herwerkte en aangevulde versie van het hoofdstuk dat verscheen in de uitgave van 2001: 'De geschiedenis van de opleiding in sociaal werk' in *Leren en werken als maatschappelijk assistent*, Garant.

² Jane Addams maakte in 1892 de motieven voor de settlement-beweging duidelijk tijdens een lezing in Plymouth, Massachusetts. '*The subjective necessity for social settlements*' in: Henry C. Adams (red.) (1893) *Philanthropy and Social Progress*, New York: Thomas Y. Cromwell. Ook beschikbaar in: the informal education archives: <http://www.infed.org/archives/e-texts/addams.htm>.

³ Dank zij nieuwe technologieën: telefoon, telegraaf, trein, tram, metro, fiets, elektromagnetische golven, verbrandingsmotor, elektromotor, auto, vliegtuig, grammofoon, film, foto, radio, gelijkstroom, wisselstroom, lift, roltrap, radar, röntgenapparaat, vaatwasser, gloeilamp, booglamp, zaklamp, BH, ritsluiting, vulpen, scheermesje, koffiefilter... Allemaal uitvindingen van (eind) 19^e, begin 20^e eeuw die de samenleving grondig veranderden. Ook de speciale relativiteitstheorie van Einstein dateert van 1905.

⁴ Het BNP van de geïndustrialiseerde landen verviervoudigde tussen 1800 en 1870.

⁵ Cholera, tyfus, tuberculose, pokken...

⁶ Onder meer veel Asjkenazische Joden en miljoenen etnische Duitsers uit midden en Oost-Europa die naar de Nieuwe Wereld vertrokken, onder andere omwille van discriminatie en religieuze vervolgingen. De Mennonieten bijvoorbeeld... Etnische Duitsers zijn Duitstaligen van niet-Duitstalige landen, zogenaamde 'Volksduitsers'. De term Volksduitser kreeg een geurtje na het veelvuldig gebruik door de nazi's. Pegida en Alternative für Deutschland (AfD) gebruiken de term bewust opnieuw.

⁷ http://familiegeschiedenis.be/sites/default/files/migratie_europa_noord_amerika.pdf. Het Red Star museum in Antwerpen, het Deutsche Auswanderhaus in Bremerhaven, het Immigration Museum op Ellis Island in New York en het Museo de Immigration in Buenos Aires vertolken de geschiedenis van miljoenen 'settlers'... Gelijksoortige immigratiemusea bestaan in Halifax Canada (Pier 21) en Melbourne, Australië.

⁸ Het anarchisme, afsplitsing van het socialisme, kent verschillende benamingen naargelang auteur, land, tijdsgewricht, enz. : revolutionaire socialistische partij, sociaal anarchisme, revolutionair syndicalisme, anarchosyndicalisme, libertair syndicalisme, nihilisme...

⁹ 'Ere wie ere toekomt'. De internationale beweging voor de morele bescherming van het kind oefende druk uit op de wetgevers in verschillende landen om "opgeleide toezicht(st)ers aan te werven in afzonderlijke kinderrechtbanken (België, 1912) en diensten voor kindbescherming of kindweldzijn".

¹⁰ Lenin geloofde tot aan zijn dood in 1924 vurig in de anarchistische idee dat er uiteindelijk in een proletarische wereld geen staatsgezag (meer) nodig was.

¹¹ Van: Guatemala, Uruguay, Dominicaanse republiek, Portugal, Servië (koning en koningin), Griekenland, Bulgarije, Perzië (2x), Oostenrijk-Hongarije en Rusland.

¹² Verdwenen tussen de plooiën van de geschiedenis: de koning van Portugal (1910) en in 1918, de keizer van Duitsland, de keizer van Oostenrijk-Hongarije, de sultan van het Ottomaanse rijk, de koning van Montenegro, de koning van Servië, de koning van Litouwen (koning voor drie maanden). In 1914 waren er 22 monarchieën en 4 republieken in Europa. In 2015 blijven er nog 12 monarchieën over en zijn er ondertussen 35 republieken in Europa.

¹³ <http://www.independent.co.uk/news/world/politics/blood-rage-history-the-worlds-first-terrorists-1801195.html>;

<http://www.economist.com/node/4292760>

¹⁴ De gruwelijke repressie door de Franse regering, met medeweten van de Duitse bezetter, (25.000 gefusilleerden en duizenden andere veroordeelden, gedeporteerden...) van de revolutionaire en democratisch verkozen arbeidersregering in Parijs in 1871, de zogenaamde Commune, veroorzaakte veel wrok die jarenlang zou nawerken o.m. in arbeidersmilieus. Het was mede door deze wrede onderdrukking dat het anarchisme in Frankrijk van vreedzaam naar gewelddadig evolueerde.

¹⁵ Barbara Tuchman in 'De Trotse Toren', blz. 131.

¹⁶ Les lois scélérats, Frankrijk 1893-1894. Anarchist exclusion Act, USA 1903.

¹⁷ "De sociale kwestie, ook wel het arbeidersvraagstuk genoemd, kwam op in de 19e eeuw als gevolg van de industriële revolutie. Onder de sociale kwestie vallen de slechte woon- en arbeidsomstandigheden, vrouwen- en kinderarbeid, hongerlonen en massale werkloosheid. De term 'sociale kwestie' werd in het begin vooral gebruikt door welgestelden die inzagen dat het arbeidersvraagstuk ook voor hen zelf nadelige gevolgen had." Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Sociale_kwestie

¹⁸ Het mutualisme van Proudhon is oorspronkelijk een anarcho-socialistisch economische theorie die gradueel streeft naar volledig gelijke economische relaties en dus niet door revolutie. "*L'égalité des personnes est la première condition du nivellement des fortunes, laquelle ne résultera que de la mutualité, c'est-à-dire de la liberté même.*" Aldus Pierre Joseph Proudhon in: "De La Capacité Politique Des Classes Ouvrières", ed. Du Trident, 1989, (facsimile van de uitgave van 1865), 451 blz.

Proudhon startte met groot succes mutualiteiten op voor wederzijds krediet, verzekeringen... (sociétés mutualistes). Sommige sociaal-anarchisten verwezen daarbij ook naar de Bijbel en de Tora als inspiratiebron.

¹⁹ Over het Belgisch anarchisme en onder meer het anarcho-syndicalisme:

<http://janpelleringsfonds.be/Geschiedenis/chronologie/1880-1914/1880%20-%201914.html>.

²⁰ In de zestiger jaren van vorige eeuw laaide het anarchisme terug op (provo, yippies...) en ook de anti-globalisten (Occupy, Po-demos...) roeren vaak in anarchistische ideeën.

²¹ De pauselijke encyciek *Rerum Novarum* (1891) van paus Leo XIII steunde de christelijke ijver voor sociaal-culturele ontplooiing, voor politieke ontvoogding en voor betere materiële omstandigheden. Ellen Van Stichel (2016) actualiseerde deze oproep in haar boek "Uit liefde voor rechtvaardigheid" na 125 jaar.

- ²² Tot de eerste lesgevers behoorde onder andere Henriette Roland Holst. Aanvankelijk vaarde de Amsterdamse school de liberaal-humanistische koers van volksverheffing.
- ²³ In 1917 verschijnt het baanbrekende werk van Mary Richmond, een COS-vertegenwoordigster, *Social Diagnosis*. In 1920 verschijnt aan de Western Reserve University een eerste werk over maatschappelijk groepswork, geïnspireerd op de werkwijze binnen de Hull Houses die ondertussen op heel wat plaatsen bestonden.
- ²⁴ Aanvankelijk: International Committee on Schools of Social Work (*Juni 1929 in Berlijn) het latere IASSW.
- ²⁵ Honderden 'scholen voor sociaal werk' zijn evenwel geen lid o.a. uit ontwikkelingslanden.
- ²⁶ Op 28 juni 2008 richtten vertegenwoordigers uit acht francofone landen, ondersteund door de Organisation Internationale de la Francophonie (57 landen), een eigen Franstalige organisatie op: '*Association Internationale pour la Formation, la Recherche et l'Intervention Sociale*'. Zestien landen werden uiteindelijk lid van AIFRIS. De maatschappelijke zetel is in Brussel. AIFRIS organiseert o.a. elke twee jaar het '*Congrès International des formateurs en travail social et des professionnels francophones de l'intervention sociale*'. In 2017 houdt EASSW haar congres in Parijs (27-29 juni 2017) en AIFRIS in Montréal (4-7 juli 2017).
- ²⁷ Voorlopers van bedrijfsmaatschappelijk werkers en personeelwerkers.
- ²⁸ Pater Rutten pleitte in 1904 reeds voor speciale scholen voor de vorming van arbeiders, volgens het model van München-Gladbach.
- ²⁹ Bibliotheken werden toen apart genoemd maar dienden de volksontwikkeling.
- ³⁰ Zo behoorden de Belgen M.Mulle, P.W.Seghers en René Sand in 1928-1929 tot de stichters van de Internationale Vereniging van Sociale Scholen, ICSSW nu IASSW. De eerste voorzitter was de Joodse tot het protestantisme bekeerde Alice Salomon (1872-1948), toen directrice van de Soziale FrauenSchule in Berlijn.
- ³¹ De Belg Dr. René Sand leidt eerst de ICSW van 1932 tot 1948 en wordt voorzitter van de IASSW van 1946 tot zijn dood in 1953. Hij wordt ook één van de promotoren van de 'World Health Organisation'. Hij is bovendien voorzitter van de Belgische Raad van de Scholen voor Sociaal Werk vanaf 1931. Sand heeft meer dan 300 artikels en publicaties over sociaal werk en sociale geneeskunde op zijn naam en staat op dezelfde hoogte als andere pioniers zoals Jane Adams en Alice Salomon.
- ³² Nadien werden in Vlaanderen in 1960 nog de school van Diest (nu Hasselt PXL), in 1962 De Haan (nu HOWEST Brugge-Kortrijk) en in 1972 Geel (Thomas More) erkend. In 1962 smolten Kortrijk en Roeselare samen tot één gemengde katholieke sociale hogeschool (nu Vives Kortrijk).
- ³³ Vooral in de 'vrije' sociale scholen werden deze vakken al vaak onderwezen.
- ³⁴ Voor de laatste specialisatie wordt door het K.B. weinig inhoudelijks voorgeschreven.
- ³⁵ Op de valreep werd dus gebruik gemaakt van een rondzendbrief en niet (meer) van een K.B. Tijdsnood heeft zeker een rol gespeeld. In 1970 bleek dit een juridisch obstakel. Immers, een KB kan niet gewijzigd worden door een 'lagere' circulaire (rondzendbrief).
- ³⁶ Senaat, 1970:1003
- ³⁷ Een gediplomeerde maatschappelijk assistent moest de sociale enquête uitvoeren.
- ³⁸ Een afstudeerrichting is een duidelijk afgebakend geheel binnen een opleiding, gericht op een afzonderlijk beroepenveld, waarin je je specialiseert en kan afstuderen. Een afstudeerrichting omvat minstens 30 studiepunten en staat op je diploma vermeld. De Vlaamse regering stelt de lijst met mogelijke afstudeerrichtingen op.
- ³⁹ Heverlee richtte de vier 'afdelingen' in, andere hogescholen slechts één of twee.
- ⁴⁰ Vast subsidiebedrag dat een instelling zelf naar goeddunken mag gebruiken.
- ⁴¹ Angelsaksisch: PhD, doctor of philosophy.
- ⁴² Educatie is meer dan enkel het formele onderwijs. Niet-formeel leren vindt plaats buiten de reguliere opleidingssystemen en leidt niet tot het behalen van een diploma of certificaat. Het gaat om educatie via activiteiten op de werkvloer en via activiteiten van het maatschappelijk middenveld zoals jeugdbewegingen, volwassenenvorming, vakbonden, enz. Informeel leren gebeurt spontaan in het dagelijkse leven. In tegenstelling tot formeel en niet-formeel leren is informeel leren niet noodzakelijk 'bewust leren'. Hier gaat het bijvoorbeeld om wat mensen leren via de media.
- ⁴³ De Europese, en dus de Vlaams-Belgische kwalificatiestructuur, verzamelt alle erkende beroeps- en onderwijskwalificaties op 8 niveaus die je op verschillende plaatsen en op verschillende wijzen kan behalen: lager onderwijs (1), lager middelbaar (2), hoger middelbaar (3 & 4), HBO5 (5), bachelor (6), master (7), doctor (8).
- ⁴⁴ Marleen Vanderpoorten in de Commissie onderwijs van het Vlaams Parlement, november 2003.
- ⁴⁵ In 2007 was ze een 46-jarige criminologe in het OCMW van Leuven. Ze werkte er al twintig jaar als budgetbeheerder. Haar diploma, competenties en vele bijscholingen werden getoetst en voldoende bevonden.
- ⁴⁶ Kader voor de Vlaamse Opleidingen Bachelor in het Sociaal Werk, 5 juni 2009.
- ⁴⁷ Ondertussen werd de definitie in juli 2014 in Melbourne bijgesteld door IFSW en IASSW. "*Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing.*"
- ⁴⁸ Odisee, Luca School of Arts, Erasmus, AP, Karel de Grote, Hogere Zeevaartschool, Thomas More, UC Leuven-Limburg, Vives, HoWest, Artevelde, PXL en Hogeschool Gent
- ⁴⁹ Hogeschooldecreet (1994), Dienstverleningsdecreet (1995), Structuurdecreet (2003), Aanvullingsdecreet rechtspositieregeling (2004), Flexibiliseringsdecreet (2004), Studiefinanciering en studentenvoorzieningen (2004), Participatiedecreet (2004), Volwassenenonderwijs (2007), Financieringsdecreet (2008), Vlaamse kwalificatiestructuur (2009), Hoger Beroepsonderwijs (2009), STUVO (2012), Integratie academische hogeschoolopleidingen in universiteiten (2012), Nieuw visitatie- en accreditatiestelsel (2014).
- ⁵⁰ André Desmet (Kortrijk), Paul Everaert (Heverlee), Marie-Louise Van Gool (Geel), Professor Jos Berghman (Leuven), Professor Maria Bouverne-De Bie (Gent) e.a. en vooral Professor Frans Lammertijn, op dat moment coördinator onderwijsbeleid aan de KULeuven, die nauw betrokken was bij de uitbouw van de BaMa-structuur.
- ⁵¹ Louvain-La-Neuve, later met de katholieke sociale scholen van Louvain, Namur & Mons, HELMO Liège (provinciaal), IESSID Bruxelles (vrijzinnig). Later nog aangevuld met de opleiding: Master en Ingénierie et action sociales (HEH, HEPH Condorcet & UMons). Er zijn nu vier masters in Franstalig België, ingericht door hogescholen i.s.m. één universiteit.
- ⁵² Kroatië trad toe in 2013 en kent één universitaire opleiding in sociaal werk aan de rechtsfaculteit in Zagreb (bachelor 240 SP, Master 60 SP en PhD 180 SP).

⁵³ Voorlopige telling.

⁵⁴ Ook 'foundation degree' in het VK.

⁵⁵ Luc Martens van oppositiepartij CD&V kreeg in West-Vlaanderen compensaties voor de juridisch noodzakelijke steun aan het structuurdecreet.

⁵⁶ Algemene hulp- en dienstverlening, (geestelijke) Gezondheid, Cultuur en vrije tijd, Arbeid, Onderwijs en vorming, Leefomgeving en samenlevingsopbouw, Justitie, Jeugd, Ouderen, Personen met een beperking, Gezin en opvoeding, Etnisch, culturele groepen, Personen in armoede.

⁵⁷ Dit is het geval in de verschillende deelstaten van de Bondsrepubliek, in Oostenrijk en Zwitserland.

⁵⁸ Steeds deeltijds en daarom gedurende twee jaar. Werkervaring is een verplichting.

⁵⁹ En gebruiken dus de Engelse term social work.

⁶⁰ Een volwaardig docentschap vereiste in Duitsland decennia geleden al, een doctoraat, ook in een hogeschool.

⁶¹ In Franstalig België en Nederland.

⁶² Engels: vocational.

⁶³ In de Verenigde Staten bijvoorbeeld werden in 2015 511 bacheloropleidingen⁶³ in het sociaal werk en 247 masteropleidingen geaccrediteerd door de 'Council on Social Work Education (CSWE)', allen universitair en 19 van de geaccrediteerde masterprogramma's kunnen zelfs online gevolgd worden. In Canada erkent de Canadian Association for Social Work Education (CASWE) in 2016 41 universiteiten met een honderdtal Social Work programma's bachelor, master en/of PhD. In Australië werden 22 universitaire bachelorprogramma's en 17 masters geaccrediteerd in 2009. In Nieuw Zeeland bestaan 6 erkende universitaire bacheloren en 4 masteropleidingen. In Zuid-Amerika en Azië zijn de opleidingen SW over het algemeen eveneens universitair.

⁶⁴ Het hoger onderwijs in de wereld kent, organisatiesociologisch gezien, twee systemen. Enerzijds bestaat het meest voorkomende, het uniform systeem met interne differentiatie. Er bestaan dan bijvoorbeeld enkel universiteiten en daarbinnen bestaan alle mogelijke onderverdelingen. In andere landen, vooral in Europa, bestaat een pluriform systeem met externe differentiatie, bijvoorbeeld tweeledig (binair) met hogescholen en universiteiten of driedelig met professionele bachelors, HBO 5 scholen en universiteiten. Beide systemen kennen voor- en tegenstanders, voor- en nadelen. Over het algemeen wordt echter aangenomen dat een systeem met externe differentiatie nadeliger is: duurder want versnipperd, meer ongewenste concurrentie, studietoelagen, te weinig 'breed' opgeleide afgestudeerden, stigmatiserend, het hoger onderwijs wordt opgedeeld in 'klassen'...

⁶⁵ Wat opnieuw verwarrend is, evenals hogere beroepsopleidingen... Wat zijn medische studies en ingenieursstudies anders dan toegepast wetenschappelijke opleidingen en beroepsopleidingen? In Franstalige landen wordt nu de term 'master en ingénierie et action sociales' gebruikt. Ook in Scandinavische landen wordt gesproken over sociale ingenieurs...

⁶⁶ En dus niet alleen omwille van de flexibilisering.

⁶⁷ **Nederland** schaft vanaf 2016 de basisbeurs af en het studiegeld verhoogt tot 15.000 euro. Lenen wordt de boodschap, zoals in het **VK**. Daar bedraagt het inschrijvingsgeld ondertussen 10.440 euro per jaar, in de **VS** (2014-2015): 3.347 dollar (junior of community college), 9.139 (bachelor/master voor Amerikanen aan publieke universiteiten), 22.958 (voor niet-Amerikanen), maximaal 31.231 dollar (aan private universiteiten o.a. de 'gerenommeerde'...). Eén jaar studie in de VS kostte, transport, eten, verblijf e.d. inbegrepen in 2015 tussen de 15.000 en 40.000 euro. In de Amerikaanse staten bestaan verschillende systemen van beurzen. Deze worden privaat verstrekt door sommige stichtingen, door de universiteiten zelf of van staatswege. Erkende universiteiten moeten bovendien, afhankelijk van de staat, voldoende minderheden toelaten in verhouding tot de bevolkingscijfers per regio. De beurzen dienen onder meer om deze 'quota' te halen. Heel veel studenten zijn echter geheel of gedeeltelijk op leningen aangewezen, ook de beurzen volstaan meestal niet om alle kosten te betalen. Ook in Aziatische landen, Australië... worden hogere studies steeds duurder. Miljoenen studenten steken zich in de schulden om een hoger diploma te kunnen behalen. In **Vlaanderen** bedraagt het inschrijvingsgeld voor een bacheloropleiding in 2016-2017 van 60 SP 890 euro maar voor beursstudenten 105. Een banaba van 60 SP kost 1.780 euro, een manama 5.400 euro en maximaal 24.790 euro. In de **Federatie Brussel-Wallonië** kost een universitair jaar 834 euro, aan een hogeschool lang type, 350 à 454 en aan een professionele bachelor kort type 175 à 227 euro. Voor beursstudenten en bijna-beursstudenten is het gratis of minder dan de vermelde bedragen.

⁶⁸ De namen die op vele ranglijsten bovenaan terugkeren: Oxford, Cambridge, Harvard, Massachusetts Institute of Technology (MIT), Yale, Imperial College London, ETH Zurich, Stanford, Princeton... En voor 'masters in social work' in de VS: University of Michigan, Washington University, University of Chicago, Colombia University NY, University of California Berkeley... In het VK: Stirling, Edinburgh, Lancaster, Kent... In Canada: Mc Gill, Calgary...

⁶⁹ Dit geldt niet voor studenten binnen de EU.

⁷⁰ The Guardian, February 12th 2016; Wall Street Journal, April 7th 2016.

⁷¹ [http://www.rikcoolsaet.be/files/art_ip_wz/La%20chasse%20aux%20anarchistes%20aux%20alentours%20de%201900%20\[2\].pdf](http://www.rikcoolsaet.be/files/art_ip_wz/La%20chasse%20aux%20anarchistes%20aux%20alentours%20de%201900%20[2].pdf)

⁷² "De nieuwe sociale kwestie vindt haar oorsprong in de kringloop die hogere scholing omzet in een efficiëntere organisatie en economie. Zij komt tot uiting in de druk op het bestaande stelsel van sociale zekerheid en op de instellingen van de welvaartsstaat. De instellingen van de huidige welvaartsstaat lijken niet meer bij machte om onder die omstandigheden de armoede te beperken. De ontwikkelingen vreten aan de waardigheid van de individuen via de uitsluiting van de laaggeschoolden. De kans is groot dat laag- en hogeschoolden als politieke tegenstanders tegen elkaar komen te staan. Hierdoor vermindert de kans op een solidaire, tolerante, democratische aanpak van de nieuwe sociale kwestie. De kennismaatschappij heeft een nieuw model van sociale bescherming nodig, maar moet dat zoeken onder zeer moeilijke en nog slecht gekende omstandigheden." Cantillon, B., De nieuwe sociale kwestie, Garant, Leuven, 2003.

⁷³ Nobelprijswinnaar economie van 2013, Robert Shiller, in De Standaard van 3 oktober 2016 blz. 39.